

առոր նմաններն դեռ շատ անգամներ մաղթելով մեզ, Երեկոյթիս հասոյթն եղաւ զրեթէ 250 ֆրանք: Ազնիւ ընթերցողն այսչափ ցոյցերու փոխարէն՝ թերեւս մեծագոյն գոււ մարի մը կը սպասէր, ինչ ճանչնալով անշուշտ փողոթիկ և աղքատիկ բաղադրաւորն անտեւսական կարողութիւնն, որ միայն իւր մարգասիրական զգացմանց մտիկ ընելով՝ կարողութիւնէն վեր բաշխութեամբ մը այս հաստատութիւնն հիմնեց. և այսօր քսանի չափ հայ որբեր, մանչ և աղջիկ կը դարմանէ հոն. իրաւ է թէ ասոնցմէ տասնութէն յանձն առած է իւր ծախիւք հոգալ Սկիպիոն Պորկեզէ իշխանուհին. այլ սրչափ կը փափաքէր ժողովուրդն հաստատուն հիման մը վրայ դնել իւր ձեռագործն և անոր ապագան ապահովել: Այսուհետեւ անբանադեցիկ իւր ընտանեաց մասն կը համարի այս որբերս, և իրեն սրբազան պարտք մը կը տեսնէ ամէն կերպով ձեռքէն եկած օգնութիւնն ընել անոնց:

Շարժման շնորհիւ որ ի բազմաբացեաց չընդունինք կերպ կերպ նուէրներ, ինչպէս՝ գուլպայք, զօրս տուններէն կը հիւսեն, գործածելի հագուստներ, անուշեղէնք, պտուղք, և այլն, և այլն. մինչև իսկ քահանայ մ'ալ սկսած է թղթադրոյժ և ընթացքէ գուրս հին կամ նոր դրամներ ժողովել և վաճառել զայնս ի նպաստ Որբանոցիս և կը յանձնարարենք այս վերջին գիտատ մերագնեայ աւերամեան և արեւելեան եղբարց. բարեբարութիւն մ'է որ ոչինչ կ'արժէ կատարողին, այլ ընդունողաց շատ ինչ: Ուստի ո՞վ որ այս բարեբարութեան կը փափաքի մասնակցել, թող հաճի Որբանոցիս Տեսչութեան հասցէին ուղղել ո՞ր և է քանակաւ հին կամ նոր թղթադրոյժ (Timbre-poste) և անգործածելի դրամներ:

Յօդուածս չի կնքած՝ պարտք կը համարիմ հրապարակաւ շնորհակալութիւն յայտնել այն ազնիւ ազգայնաց, որք անցեալ տարւոյ շրջանին մէջ իրենց ո՞ր և է նուիրատուութեամբ ազգիս տարաբաղդ խումբ մի զաւակաց փրկութեան և կրթութեան ձեռն կարկանդակ:

Հ. Դ. Ս.

ԳԵՂԵՑԿԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

(Շաբ. տես յէջ 479, 1897)

ԳԼՈՒԽ Դ

ԳԵՂԵՑԿԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ՏԱՐԲԵՐԸ

Համոմ Մամուլը մէկ երգը. — Ինչէ՞ն է ամոր ըմբիւրցմամբ մեր զգացած հանդիւրը. — Կարգ և ճասմանատուութիւն. — Իրականութիւն. — Ներգաշմակութիւն. բառերում ոյժ. բազրատուութիւն, Աւիշա. մը և զէշկիթաշիւթ. — Արուեստագիտի մզատակը. — Ծիւթիւթիւթ և զամազամութիւն. — Զուռ. մէջի Պոլիտոյ. Գարթեմնոն մեհեմն. բոռ. թիւթ. — Ճշմարտութիւն. թէ ի՞նչ է այն արուեստի մէջ. Լաֆօնէ. — Ի՞նչ է կեանքն արուեստի մէջ:

1. Տեսանք թէ ի՞նչ պայմաններով կը գտնենք գեղեցիկը, և քանի տեսակներ ունի անոր բացատրութիւնը. Գայլ մը հաւ յառաջ երթալով՝ ճննենք թէ որո՞նք են զայն բաղկացնող տարրերը: Առնունք օրինակ Այվա. զովսկիի ոսկի դրչաւ Թարգմանուած Մամուլը հետեւեալ սիրուն տաղը.

Մ Ե Ր

Եթէ ես ամպ էի,
Մահիկով ըմբ այնը
Ծորէք ոչ յուզէի
Մըըըկաւ ըզրովնը:
Եթէ վայր դալարի
Ջերդ սիրում ուխտիս,
Ուղիտըն բարի
Գայր համզել ի ծոցիս:
Եթէ տունկ սաղարթում
Ցաւոց դեղ և դարման,
Առուսկի գալարում
Լիժէի ապաստան:

եւ եղծիկ ծարաւի
 Ի մեաից կարեւելք՝
 Ամբ յիմումս ըստուերի
 Կագորուրեալ ճողորպէրս
 Թէ վարդից գարմայմոյ
 Կուծմս առատ ունէի,
 Մեղրակիմ սիրայմոյ
 Ձայմ յաւար մատմէի:
 Ես ըզգօմ մըտեղմիմ
 Կազմէի դիր շաւղ՝
 Եւ պըսակ քերդողիմ
 Ձիթեմոյ շառաւղ:
 Թէ խաղող և հատիկ
 Աշնայմոյմ էր առ իս,
 Ասէի ցաղթատիկ:
 « Առ ըզհաց ու զգինս »:
 Թէ ձըմեռմ էի ցուրտ
 Ո՛հ Տէր, զի՞ գործէի...
 Առ աղբատ ժողովուրդ
 Փայտ և հուր քաշիւէի:
 Եթէ քաղցր էի յոյս,
 Ժեպէի առ թշուառս՝
 Ընծեռնէ աստ խրախոյս
 Եւ զամոյի պատմել փառս:
 Այլ ես հէզ եմ մանուկ,
 Եւ չունիմ իմչ քարի՝
 Բայց սըրտիս արտասուք
 Յօղ ցաւոց աշխարհի...

2. Այս քերդուածիս ընթերցմանէն մեր
 վայելած ախորժն՝ անտարակոյս անկէ կը
 ծագի, որ բնականապէս կը համակրինք այն
 ամեն բաներու՝ որ մեր նրբագոյն զգացումները
 կը փաղաքշեն, զմեզ կենաց հետեակ ըն-
 թացքէն վեր կը վերցընեն, և մեր սրտին
 ազնուաբան ձկտմանց հետ պազտի ինչա-
 մովին մ'ունին: Հոս թարմութիւնը, հոն
 խորհրդաւոր արամութիւն մը, այլաբ. վսե-
 մութիւն և քնքանք, իրախոյս կամ ար-
 հաւիրք կը տրեւն մեր վրայ և զմեզ իրենց
 ազդեցութեանը չափով կը յափշտակեն:
 Բայց օրոնք են մեր ախորժեւուն պաա-
 նանքերը: Որոնք են հօղ մեզ հաճոյ երեւցող
 արգիսութիւնները:

3. Նախ կը տեսնենք որ այդ երգին թէ՛
 շէնքին թէ՛ իմաստից բացատրութեան մէջ
 կարգ մը կայ, առանց որոյ կը զգանք թէ չփոթ

և խառնակութիւն միայն կարելի էր լինել:
 Բոլոր բնութեան վրայ Սէրը՝ կ'ուզէ ափեւ
 իւր բարիքը, և կը սկսի ծովէն՝ ցամաքէն՝
 կենդանիներէն՝ հասնելու համար մտերմու-
 թեան և ապա յաղթող բանաստեղծին: Բայց
 իւր զուարթութիւնը յանկարծ արտմութեամբ
 կը սքողի, յիշելով իրեն ամենէն աւելի կա-
 բօտեալ անանկն ու թշուառը, որոց միայն
 իւր արցունքը կրնայ նուիրել:

Անտարակոյս փոքրիկ քնարերգութեան մը
 մէջ կարգն հազիւ զգալի կ'ըլլայ մեծ ուշա-
 դրութեամբ. քերդողի յանդուգն թռիչքն շատ
 անգամ իրեն կը ներէ մեծամեծ ընդոստ,
 մամբք խոտորել այսր անդր. և այն ժամա-
 նակ հարկ կ'ըլլայ այդ կարգը բնութիւն՝ ոչ թէ
 բառական շարադասութեան մէջ՝ այլ իմաստա-
 ներն իրարու զօգող աներեւոյթ կապին:
 Բայց ընդհակառակն զգալի կ'ըլլայ կարգը
 մեծամեծ քերդուածոց մէջ. զոր օրինակ, Իս-
 լիականին մէջ կը տեսնենք նախ երկու դիւ-
 ցազանց՝ Ազամեմի և Աքիլիայ պայքարն,
 որոյ հետեանքն է Աքիլիայի իւր վրանին առկ
 առանձնանալը: Այս առանձնանալովը՝ Յու-
 նաց բանակը կը տկարանայ և մեծամեծ կօ-
 տորածներ տեղի կ'ունենան, որոց վրաց
 զթալով Պատրոկլոս՝ իւր բարեկամին զենքերը
 կը զգենու և կը վանէ զՏրոիլացիս. սակայն
 Հեկտորէն պաննուելով, երբ մարմինը յափշ-
 տակուելու վրայ է, Աքիլլէս՝ իւր բարեկա-
 մութենէն զրգեալ՝ կ'արշաւէ, զՀեկտոր կը
 սպաննէ, և քերդուածին նիւթն ամբողջա-
 ցած կ'ըլլայ: Հոս ակներեւ կը տեսնենք ոչ
 միայն կարգը, այլ նաեւ գործողութեան
 ինչպէս յաջորդաբար ծագեն ու աւարտելը:
 Ինչպիսի քերդուած կրնար ըլլալ առանց այս-
 օրինակ կարգի: Դրուագինք անգամ՝ ինչպէս
 Անդրոմաքէի և Հեկտորի տեսութիւնը, Դո-
 լոնի գրուագը, երեք դիւցազանց առ Աքիլ-
 լէս պատգամաւորութիւնը, այնպիսի ճաբ-
 տարութեամբ ընդհանուր քերդուածին հետ
 կապուած են, որ ոչ միայն կարգը չեն խան-
 զարեր՝ այլ կարծես անոր հետ մէկ մարմին
 եղած են, անոր մասերը կը կազմեն:

4. Երկրորդ՝ Մամպրէի երգին մասանց
 մէջ համեմատաբար և կը տեսնենք. իւրա-
 բանիւր պատկեր իւր պատշաճ չափն օժնե,

նախէն պատ՝ ամբողջին նկատմամբ իրեն պատկանող տեղը կը գրաւէ։ Որչափ անհաճոյ պիտի ըլլայ, եթէ հեղինակն այդ փառաւ յաջորդող պատկերներէն միոյն վրայ ծանրանալ, դոր օր. ժառանգի եղնիկէն ամփոփ նկարագրին տեղ՝ մանրամասն տարագրուած թիւն մ'ըրած ըլլար։

Ե. Մեր հաճոյքին երրորդ պատճառ մ'ալ կը տեսնենք անոր ներդրանքակոորեան մէջ։ Գողերը թահուն են՝ առտոց գոհհիլ ըլլալու, պարզութեամբն իւր վայելչութեան չի փաստեր։ Իւրաքանչիւր պատկերն առանձին պիւրլուծեւ լով՝ կը տեսնենք որ հեղինակը անոր առաւծ է ամենէն զիպող մակդիրները, որ կրնան մեր համակրանքն յանկուցանել։ Փոխեցեղ բեր. գուածին չափը, զոր օր. հայկական շափի վերածեցեղ, կամ բառերուն տեղ՝ ուրիշ հոմանիշ բառեր դրէ կամ անոնց կարգը խախտեցեղ, ներդաշնակութիւնը կը խանգարի։ Զիշդ այս իմաստոյց և բացատրութեան իրաւ, բոլ վրայ տրձկած փոխադարձ շոյսն է՝ որ քննորդական քննողութեամբ անթարգմանելի կ'ընէ, բայց եթէ երբ մեծ բանաստեղծ մը՝ ուրիշ մեծ բանաստեղծ մը կը թարգմանէ, բառ մը առարկայի մը պարզ զիպուածական յորըըընքը չէ. ոչ միայն իւր անփական անուշութեամբ կամ սաստիկ իմաստի մ'առ, տիեզերականութիւնը աւելի պայծառ ժենիւնլու կը ծառայէ, այլ նոյն իսկ խօսքին շարադասութեան մէջ իւր զրուած տեղէն մասնաւոր արժէք մը կը ստանայ։ Բառ մը զոյն իմն է, գործածել զիսնալու է. առ չգիտնալէն կամ չզգալէն է շատ մը հմտական զբերու զրծ. պըհի ընթերցումը։

Այս մասին Ռադրատունին հրաշալի օրի. հակառակ ունի լեզուին, ամբողջ մերենակաւ. նուիրենը՝ մասնաւոր կորովը՝ կը դնէր իւր տկանըին մէջ։ Նայեցեղ Միլտոնին մէջ էջք բառին ուժը.

« յանգընգնցայ յէջսն մըռայլ։

Պոխեցեղ անգղական հարտարին վար. պետութիւնը. ոչ միայն էջք բառին հնչիւնը սաստիկացուցած է առողին ծայրը թողով, այլ նաեւ առանձինն զայն շնչաւած է՝ ըրով խուկ և անշեշտ վանկ մը դնելով (« ըն », որուն կը յաջորդէ տարտամ՝ բա մթին բառ մը՝

մաայ։ Փոխեցեղ զայդ. « յէջսն մըթին » կամ « ի մըռայլ էջ » կամ ուրիշ ձեւով, բոլոր ոյժն ու հաճոյքը կը կորստին։

Նոյն ներդաշնակութիւնը՝ բայց մանաւանդ պատկերաց աշխուժով՝ պիտի գտնէք Ալիշա. նին մէջ. Կարգեցեղ « Աւանշար Ամատու. նին ». « Ելք Գրիգորի ». « Այրաբառ ». « Վե. բափոխումն ». Նոյն իսկ Նահապետին երգեր կամ աւելի թեթեւ նկարագրութիւններ, և զարմանալի ներդաշնակութեան մը յափշտակիչ եղեւծը՝ ամեն տեղ զձեզ զմայլմամբ պիտի լեցնեն։

Չուտ աշխարհիկ լեզուին մէջ ամենէն ներդաշնակը Պէշկիթաշեանն է. իւր թէ՛ արձակ թէ՛ շափով զրուածանց մէջ կան տողեր, որոց ընթերցումը՝ զիւրազգած ողւայ մը վրայ այն ապաւորութիւնը կ'ընէ՝ ինչ որ պտոյտ մը՝ դաշարագող հոգատուն մայրառ. տանի մը մէջ. մեղմ լոյս, մեղմ հովիկ, մեղմիկ գնացը մամուտներուն վրայ. և այդ ամենուն մէջ անզուսպ կեդրոնացեալ արին մը, որ զմայլանքը յարատեւ կ'ընէ։

Արդարեւ զմեզ համակելու համար այն փաղաքշական միջնորդութիւնը որ մեր միտքը կը հմայէ, չի բաւեր որ ճարտարը չոր ու ցաւաք կերպով իւր միտքը բացատրէ։ Անոր նպատակն է՝ նուրբ իտէալ մը. կը բաղձայ հաստատել՝ ինչ որ շարժուն է, բռնի՝ ինչ որ խոյս կու տայ, բացատրել անպատումը, կեցնել ժամանակին հոսանքաւ շարժման և միջոցին ցնորականութեանց մէջ՝ էական բնութագրական երեւոյթները։ Եւ թէպէտ աւրուեստը ոչ միայն կրնայ նպատակել՝ այդ կարեւոր և կենսական մանրամասնութեանց կատարողութեան, այլ և բացարձակ կերպով իսկ գիտնալ հարկ է թէ չկայ տեսական երկ մը՝ որ երկարագոյն արձութեանց և աշխատութեանց առիթ տուած ըլլայ։ Նակայն խոստովանելի է որ այդ յատկութիւնը բնաւ սուր ձիրք մ'է, մանաւանդ, որ հանճարին՝ եթէ հնար է բռնի՝ անգիտակից և միանշաւ. մայն անմիջապէս մէկ կնիքն է, անգիտակից՝ ինչպէս մասուր յափշտակութիւնը, անմիջապէս՝ ինչպէս բնագոյն։

Ե. Մեր հաճոյք պատճառող որպիսեւ թեանց մէջ ալ՝ նոյն տողին մէջ՝ պատկեր,

ներուն զանազանօրէիսն է, որ մէկ զիստուր
զմտի կամ կարեկցութեան զգացման վրայ՝
իրենց միտքեան կապը կը գտնեն: Կը հաւա-
կընանք որ եթէ այդ պատկերներ իրարմէ ան-
կան ըլլային, կամ եթէ միայն մէկ պատկեր
մ'ըլլար, ամբողջ ճերգութեան մէջ, ճերգութեան
մը չէր ըլլար կամ տաղտկալի ճերգութեան մը
կը մնար: Նոյն միութիւնն ու զանազանու-
թիւնը կը գտնենք Երեսօտութեան մէջ. ալ,
անոր ձեւին՝ զիստուր նկարագիրն է հաւա-
սար երկայնութեամբ շարք մը պարբերու-
թիւններ, համարի շափերու բաժնաւած՝
նոյնապի ամանակի մէջ հնչուած զանազան
նոթերու միջոցաւ, որ սուր կամ բամբ՝ ներ-
գաշնակութիւն մը կամ մեղեդի մը կ'առ-
տարներս: Այսպէս ալ ամէն փոքրութեամբ
նկատմամբ: Տիրող զաղափար մը գործոյն
իրեքն փոքրոն կը կազմէ, առ որ կը գիտն-
ման ամէն ժամանակ, որ այստեղ իսկ երկրորդ-
գակուն ձևն է կը ծագային: Եւ տիրող գա-
ղափարն աւելի պայտուս է համոզ ճրեւան
հանելու: Այդ միութիւնը կազմող տիրական
գաղափարին կարեւորութիւնն այնչափ մեծ է,
որ եթէ եղծուի կամ ջնջուի՝ այլ նա պատ-
ճառ մը չկայ որ այդ երկայնութիւնը մնայ,
կամ գէթ իւր գտնուած ձեւին տակ մնայ:
Եթէ նկարի՝ լեզ քրուականն ալ ամէն գծերը,
ամէն գոյները պէտք է ամբողջութեան մը
մէջ ձուլուին, որով միայն միտք կը գտնանան:
Միութեան զօրի պատկեր մը կամ ճերգութեան
մը միտքը կը վերադառնայ, ինչպէս խորթ նոթ
մը կը խայթէ ականջը, ինչպէս երկու ան-
համաձայն գոյներ, աչքը կը վերադառնան:
Առանց միութեան՝ գեղեցկապատկան վայելք՝
տարաբան է հետեւեալ լեզի պիտի ըլ-
լային: Երբ արտակայի մը վրայ միութիւն
կը տիրէ՝ պարզ ակարկով մը անոր ամ-
բողջութիւնը կ'ընդգրկենք, և երկար զննու-
թեամբ ոչ մեր միտքը կը յոգնի՝ ոչ մեր
ուշադրութիւնը ցրուելով կը տկարանայ:

Բայց որովհետեւ միութիւնը եթէ բացար-
ձակ կերպով անսուր՝ տալիսով յառաջ կը
բերէ, հարկ է որ զանազան պարագաներ
կամ զրուսանքներ ոչ միայն փոփոխութեամբ
զմեղ զաւարճացնեն, այլ նաեւ իրենց զուգըն-
թացութեամբ կամ հակադրութեամբ զիստուր

գործին հետ՝ զայն աւելի յստակ երեւան
հանեն: Այս իսկ է միութիւնն և զանազա-
նութիւնն կոչուածը:

Կարելի է երեքն մէկ երկասիրութեան
մէջ երկու կարեւոր գործ միանգամայն զրու-
նակն: Բայց պէտք է այնպիսի ճարտարա-
թեամբ իրարու ազդեցութեան ըլլան, որ տի-
րական զաղափարին միութիւնն աւելի զօր-
ցատքէ՝ երկուտեակ աստղերու նման՝ որ ի-
րարու շուրջը կը հոյովին և գոգցեն իրարու
կեանքը կ'ամբողջացնեն: Այսպէս են Լիբ-
թագաւորի մէջ երկու գործերը՝ Կոթրբի
գործն ալ Լիբին պէս ապերախտ որդւոյ
մ'անգագամութեան զոհն է:

Մ. Քանի մ'օրինակներով բացատրենք
միութեան և զանազանութեան կարեւորու-
թիւնը: Առնունք նախ Պոլիտոս նահապետը:
Այս վեհմ ողբերգութեան մէջ տիրող գա-
ղափարը ճիշտապէս ակոյրեանքն երկնաւոր
սէրն է: Բայց այդ կերպն իւր ամէն հնա-
զամանօք երեւան հանդիս համար ազդու
կերպով, անոր շուրջ կան բազմաթիւ արիւ-
ղորտար կըքեն և նկարագրեր: Նոյն՝ բուն
իսկ մեծ մաքսիւրային ներքին գոնեայ մը-
ցանքը, իւր սիրտը լեցնող ամանական
սուրբ սէրը, իւր բարձր աստիճաններն իրեն
վրայ դառած պարտականութիւնները, բարե-
կամութիւնը, կայսերական հրովարտակին
սասար: Եւ ինչ ուրիշ ազնուական նկարա-
գրեր, ինչ հոովմական պերճութիւն Սեւե-
րոսի, Նեարցոսի, Փելիքոսի և մանաւանդ
Պապինի նկարագրերուն մէջ: Այս տարբեր
և հակադիր տարբեր ամենքն ալ կը հաւ-
րնմանան կոծիք յաղթանակն աւելի շքեղ
հանդիսացնելու, և այնպիսի ճարտարութեամբ
իրարու ազդեցութեան են՝ որ բնութեամբն կամ
ներկայացմանն ենք՝ միայն տիրող գա-
ղափարը մտքին մէջ կը մնայ:

Ճարտարապետութեան մէջ՝ նոյն արպի-
տութիւնները կը գտնենք Պարթենոնի տա-
ճարին վրայ: Այդ հրաշալիքաւ զմեղ նախ
կը հիացնէ այն պարզութեամբ՝ որ հանճա-
րոյ յատկանիշն է: Անոր միութիւնն է ուղիղ
գիծը, որուն ազդահայեաց կամ հարկանա-
կան զործածութիւնը բաւած է հրաշալիք մը
կազուցանելու համար: Անոր զանազանու-

թիւնը կը կայանայ խոյակներու, սիւներու, ճակատին, և անթերի զրուագներուն մէջ. թիւ նաեւ այդ անգագլի Հորիզոնական կորու թիւնն՝ որ հնչէն հանճարի մէկ պիտոն է՝ ուղիղ գծին խտուրթիւնը խելոյ համար, ինչպէս նաեւ ուղիւհայեացիներուն ամենա զոյգն մէկ միտումը՝ որ շէնքը աւելի բարձր ցուցնելու կը ծառայէ:

Բայց միութեան և զանազանութեան ա մենէն հրաշալի օրինակը ինքնին քնութիւնն կ'ընծայէ մեզ: Ո՛ր մասերու մէջ գիտութիւնը յաշուած է թափանցելու, առեքնույթ կնճոյն տակ հրաշալի միութիւն մը կը նշմարէ: Անսահմանին մէջ բերաւոր գնդեր՝ անհամար աստղային զրութիւններ կազմելէ յետոյ, ընդհանուր կեդրոնի մը շուրջը թաւալելով՝ մի և նոյն ծանրութեան օրինքը, իբրեւ անոր մէկ անբաւ ճառագայթումն են միջոցի մէջ: Իրենց մերձատրութեամբ մեզ աւելի ծանօթ եղող տեսակ տեսակ գոյացութիւններ՝ ոչ միայն քանի մը պարզ տիպարներու կը վերածուին, այլ և գիտութիւնը կը մակաբերէ և չերկմարի օր մը ազատցուցանել կարենալու աւելի կատարեալ ազդակներու շնորհիւ, թէ մեր տարբեր համարած պարզ մարմնոց ամենքն ալ՝ մի և նոյն նախնական մէկ տարբեր զանազան կազմակերպութիւններ են: Չայնը, գոյնը, լոյսը, շերմութիւնը, կեքարակաւորութիւնը, մագնիսականութիւնը, մի և նոյն է. թերական հիւլէնքու տարբեր արագութեամբ և ուղղութեամբ թրթումանց արպիւնք են:

8. Եթէ նորէն մեր քերդուածիկին մէջ բնտոնք մեր զգացած հաճոյքի պատճառը, կը տեսնենք՝ որ բացատրուած իմաստները ոչ միայն բնական են, այլ և զգացմունք մը չկայ որ սուտ կամ կեղծ ըլլայ: Եթէ Սէրը կարող ենթադրենք իւր քաղձանքը յայտնելու, կ'ընդունինք որ ըսածները պիտի կարենար ըսել, չկայ իւր բացատրած իմաստից մէջ բան մը որ մեր ներքին հաճողմը վիրաւորէ: Այս որպիսութիւնը՝ արուեստի մէջ՝ ձեւարարութիւնը կը կոչուի, զոր կրնանք սահմանել իբր ներքին համոզման մը բացարձակ տրուածութիւն, կամ թէ արտաքին ստեղծման մը հաստատարի և անմիջական յարաբերութիւն մեր ներքին յղացման հետ: Այդ

համոզումը կրնայ թիւր ըլլալ կամ ուղիղ, ցնորական կամ իրական, մասնաւոր կազմութեան կամ երկար խորհրդածութեանց կամ պարզապէս հանճարայ թելադրութեան արդիւնք: Միշտ արուեստի մասի արժանիք մը կրնայ ունենալ, բաւական է որ ցնցման, հաստաքի, համոզման խանդը՝ խորութիւնը և հոծութիւնը՝ զգալի ըլլայ:

Գեղարուեստից մէջ ճշմարտութիւն բնեղով չենք հասկնար ոչ իրաց նիւթական ընդօրի նակութիւնը և ոչ գէպքի միտականութիւնը: Խնդիրը մեզ համար՝ — զէպքը իրական ըլլայ կամ կեղծ, առարկայն ճշդիւ պատկերուած ըլլայ թէ մասնաւոր տեսակետէ մը տեսնուած, կամ մասնաւոր գոյնի մը տակ նշմարուած, հոգեկան ներքին մրցումներու, դժգոհի կրքերու ընդհարման, հզօր նայուածքի մը նշմարած հորիզոններուն, — վերջապէս բոլոր կամ գործական յուզմանց կենդանի պատկերացումն է: Կը շնորհենք հեղինակին որ զմեզ ո՛ր և է ենթադրական գունդերու մէջ տարրաբերէ. բայց անգամ մի որ զայդ ընդունեցանք, կը պահանջենք որ անոր համեմատ ճշմարտութիւնը առջ մեզ՝ և ամբողջ առջ, ոչ թէ տաղտկալի մանրամասնութիւններով այլ ախ շեշտներով և գոյներով՝ որ պատկերը կ'ոգեւորեն մեր առջեւ: Ինչ աւելի կեղծ կայ քան առակը, և քակայն ինչ ճշմարտութիւն Լաֆօնդէնի առակներուն մէջ. ինչպէս քնութեան ամէն տեսարաններէն և բնույթներէն օգուտ քաղած է նա իւր հրաշակերտները յօրինելու համար:

9. Վերջապէս այդ քերդուածին ընթերցման մէջ վերջին որպիսութիւն մ'ալ կը նշմարենք, որ ոչ ինչ նուազ կարեւոր է: Եթէ հեղինակն իւր միտքը՝ առանց օգուտ՝ առանց շունչի բացատրած ըլլար, անտարակոյս մեր զգացած ախորժը շատ պիտի նուազէր: Դիտեցէք, որ մեն մի պատկերներուն մէջ շարժում կայ, «Սանկտով ընդայն»...», «Առուսկին զայարուսն»...», «Երջիկ Գարուսի» ի նետից կարեւոր», և այլն, և այլն: Բայց աստի՛ ուրեք ուրեք պատմական ոճն ընդմիջած է կամ խոտակցութեան ձեւն տանելու համար, «Ա՛ն զհացո ու զգինի», կամ՝ տարակուսական զհրուածքը, «Ո՛հ Տէր, զ՞ գործէի»:

մշակող ընթերցմամբ կը տեսնենք, որ տուն մը չկայ որուն մէջ պատկերը կենդանի չըլլայ՝ անոր պտտաճող ազդողադան հանգամանքներու յիշատակութեան շնորհիւ։ Այս որպիսութիւնը որ ամէն գոյներու, գծերու, հնչմանց զուգարթութենէն և առհասարակ աւել ալ որպիսութիւններէն զերազանց է, որ զմեզ ամէն բանէ տանի կը յանկուցանէ, կեանք կը կոչուի. որ կերպով մը միւս ամէն հանգամանաց ամփոփումն է, և անոնց վրայ կը յաւելու գործունէութիւնը և յառաջադէմ զարգացումը։ Իւր ազգած գլխաւոր. համար կրանքը մեզ նմանելն է։ Կեանքը՝ ոչ միայն անհատի՝ այլ և տանի կամ նուազ թուով խմբեալ կամ հակադրեալ անձանց մէջ արուեստի կատարելութիւնը կը շերկայացնէ։ Արդ, Բնչ է կեանքը՝ եթէ ոչ անձանց կամ դիպաց այն մատուցած ներկայացումը, որով ոչ միայն անոնց վրայ իրեն տեղեկութիւն ստանալով կը ծանօթանանք անոնց, այլ այնպիսի գոյներով որ անոնց հետ կը կարեկցենք և կը կենակցենք։ Վրձնի զարկ մը, նոզայի մը շեշտը, իբրեւ յակամայից օպրդեալ բառ մը՝ կը բաւ այդ կեանքը յայտնելու։ Ինչ աւելի հասարակ բաց կայ բան ըսել, զոր օրինակ՝ թէ Արիւն երազին մէջ տեսաւ զՀէկտոր, ինչպէս Հոմերոս կը կենդանացնէ զայն, Պատրիկոսը բերելով Արիւնի սնարքը, և բերանը զնելով բանի մը խօսք՝ որ շօշափելի իրականութեան երեւոյթը կու տան ցնորքի մը։ Նոյնպէս կրնար ըսել Շէքսպիրը Մաքպեթի համար, թէ ամէն ծանանակ՝ մինչեւ իսկ ընթերցաց միջոցին՝ Պանդուկոյին յիշատակը մտնէ չենքեր։ Բայց Բնչ կենդանութեամբ կրցած է հեղինակը ներկայացնել մեզ մարդասպանի մոտատանջութիւնը՝ իրեն սեղանակից ցուցնելով Պանդուկոյի ստուերը՝ որ միայն Մաքպեթի տեսանելի է։

Թ. ԹԻՐԱՅԱՆ

Շարայարեւի

ԵԶՆԸԿԱՅ «ԵՂՄ ԱՂԱՆԳՈՑ» ԳՐԳԻՆ

ԳՐՈՒԹԵԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ

ԵՂՄ ԱՂԱՆԳՈՑ ԱՂԱՆԳՈՑ

{Շար. ա. Եւսեյ. 1897 թ. Եւսեյ. Թիւրքիմ}

ԵՐԱ ազգային կենաց ալիքներն կը յուզին, անկարելի կ'երեւի որ նշանաւոր և մեծ անձինք, — որպիսի էր արարեալ Եղծ Աղանդոց զբիւ հեղինակն, — միտ դրած չլինին թէ ուստի կու պային այն փոթորակից ամպերն։

Այդ պիղքն պէտք է որ կանխաւ գրուած լինի։ Եւ այս կը հետեւի այն գէպքէն, որ Եղիշէ՝ պատմագիր Վարդանանց պատերազմին, իւր զրոյց մէջ զետեղեր է պարսիկ հրովարտական պատճեն և անոր հայերէն երգումը, այնպէս որ չէր կրնար վրիպել ապագայ սերնդոց մէջ։ Այս բանաւ կ'ապացուցուի նաեւ այնու, որ Եղիշէ և Ղազար՝ իրենց պատմութեանց մէջ՝ ակնարկութիւն կ'ընեն ինչ ինչ մանրամասնութեանց պարտից կրօնական գրութեան, զորս Եղիշի իւր ջատագուտականին մէջ չի ճանաչեր։

Շարք մի սահմանադրեալ կը նշանակեն ուրեմն մեր ջատագուտականին գրութեան ծանանակի վերջին սահմանը, և կը զնեն անոր հեղինակը պատական հարց թուականին մէջ։ Ոչ հեռի այս յետին սահմանէն՝ կը տեսնեմք նաեւ նշաններ, որք պատմութեան խորէն կը բարձրանան և կը հաստատեն այս պործոյն գրութեան սկիզբը։ Եւ այս պիտի ապացուցուի հետեւեալ տողերուն մէջ։ Տեսանք վերը որ ջատագուտակ աստղաբաշխից ցնդրական գուշակութեանց ուշուովիւնը կը ցուցնէ, ոչ միայն լիպարութեամբ ու Գրոց, այլ և Սասանեանց իշխանութեան, և նոյն իսկ թէոդոս (Բ) կայսեր կենաց դիպուածներէն,